

Ałła Danilenko

Brzeski Uniwersytet Państwowy im. A. Puszkina (Białoruś)

PROFILAKTYKA ZJAWISK PATOLOGICZNYCH WE WSPÓŁCZESNEJ RODZINIE

Słowa kluczowe: profilaktyka, zjawiska patologiczne, współczesna rodzina, napięcie społeczne i psychologiczne, tradycyjne więzi rodzinne, kryzys rodziny

Streszczenie: Współczesne rodziny dotykają problemy, które nie istniały wcześniej. Zmiany społeczeństwa pociągają za sobą przeobrażenia rodziny. Zmiany te spowodowane są procesami wewnętrznymi (mikrostrukturalnymi) i zewnętrznymi (makrostrukturalnymi), tzn. globalnymi transformacjami w sferach: kulturowej, socjalnej, politycznej i ekonomicznej, towarzyszy im wzrost napięcia społecznego i negatywnych zjawisk, które dotykają rodziny.

W artykule została przedstawiona analiza wypowiedzi młodzieży na temat problemów, które pojawiają się we współczesnych rodzinach. W wyniku analizy dochodzimy do wniosku, że poważne trudności życia (zarówno socjalno-ekonomiczne jako i duchowo-moralne) występują jako istotny czynnik destabilizujący tradycyjne stosunki rodzinne i doprowadzają do tego, że u nas rozpada się co druga rodzina. Kryzysowy stan rodziny doprowadzi do wzrostu liczby patologii społecznych i dewiacji wśród młodzieży. Profilaktyka i redukcja tych zjawisk musi poczynać się z pomocy współczesnej rodzinie.

THE PREVENTION OF PATHOLOGICAL PHENOMENONA AT THE MODERN FAMILY

Key words: prevention, pathological phenomenon, modern family, social and psychological tension, traditional family relations, crisis of the family

Summary: Nowadays a modern family is under crisis. Changes occur not only because of the inner process, but also to a large extent because of the global social, political, economic transformations and the increasing level of social and psychological tension, which is closely connected with these transformations. The conception of young people about the problems of family leads to the conclusion, that social and economic, spiritual and moral difficulties of our life are significant factors of the process of destabilization of traditional family relations.

***Ognisko domowe musi być nie miejscem pobytu, lecz miejscem,
dokąd zawsze wracamy się.***

H. Monterlan

Rodzina jest kompleksowym zjawiskiem społecznym, w którym splatają się rozmaite formy stosunków i procesów społecznych. Trudno odnaleźć inną grupę społeczną, w której zaspokajałoby się tak wiele rozmaitych potrzeb i w której przebiegałoby tyle procesów podstawowych dla życia człowieka. Rodzina jest połączona z życiem każdej jednostki na tyle silnie, że odbija się to na całym jej rozwoju. Właśnie rodzina jest tą grupą społeczną, w której człowiek najłatwiej identyfikuje siebie samego z innymi, swoje zainteresowania oraz istnienie. Rodzina jest pierwszą instytucją socjalizacji człowieka. Jako instytucja społeczna rodzina obejmuje:

- całokształt wartości społecznych (miłość, stosunek do dzieci, życie rodzinne);
- procedury społeczne (troska o wychowanie i rozwój dzieci, rodzinne obowiązki oraz prawo);
- splot ról oraz statusów (role i statusy męża, żony, dziecka, nastolatka i in.), za pomocą których realizuje się życie rodzinne.

Dla rodziny współczesnej charakterystyczne są jednak problemy, których nie było wcześniej. Zmienia się społeczeństwo i zmienia się rodzina. Te zmiany mają miejsce nie tylko z powodu procesów wewnętrznych, ale w większym stopniu pod wpływem globalnych transformacji społeczno-politycznych i ekonomicznych oraz towarzyszącego temu wzrostowi napięcia społecznego. Rodzina przeżywa dzisiaj stan kryzysowy¹⁶⁹. „Żadna instytucja społeczna w naszych czasach nie znalazła się w takim rozpaczliwym stanowisku, jak rodzina. Kataklizmy społeczne odbiły się na całej sferze stosunków małżeńsko-rodzinnych”¹⁷⁰.

W przeprowadzonym przez nas w roku 2005 badaniu brało udział około 250 studentów Państwowego Uniwersytetu Brzeskiego w wieku 18-23 lat, uczących się na wszystkich rocznikach (od pierwszego do piątego) i pochodzących z różnych kategorii społecznych. Celem badania było zbadanie opinii młodzieży uniwersyteckiej na temat problemów współczesnej rodziny białoruskiej. W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. Na podstawie wyników pierwszej części badania zostały określone kategorie najczęściej wymienianych problemów rodziny, co umożliwiło opracowanie metody rangowania (ustawienia według kryterium aktualności i ważności tego problemu dla współczesnego społeczeństwa) i przeprowadzenie drugiej części badania.

W pierwszej części badania określone zostały następujące typy problemów:

- finansowo-ekonomiczne;
- mieszkaniowe (niemożliwość kupienia mieszkania, niedostępność ekonomiczna możliwości jego wynajmowania, wymuszone zamieszkanie w małym mieszkaniu rodziny wielopokoleniowej i in.);

---

¹⁶⁹ Celujko W. M., *Psichologia sovremennoj semi: Kniga dlja pedagogov i roditelej*, Moskva 2004, s. 3.

¹⁷⁰ Jakszevicz N. W., *Sovremennaja semja: problemy stanovlenia i razvitija*, „Adukacyja i vychawanne” 2005, nr 5, s. 72.

- bezrobocie i zatrudnienie;
- współdziałanie i porozumienie pokoleń;
- pijaństwo i alkoholizm;
- narkomania;
- rozwody;
- brak czasu;
- pogorszenia zdrowia;
- brak bezpieczeństwa społecznego;
- jakość służby zdrowia;
- kryzys duchowy i utrata tradycji;
- rodziny niepełne (bez ojca);
- rodziny z jednym dzieckiem (nawet jedno dziecko dla rodziny jest problemem);
- przemoc i nieposzanowanie w rodzinie (niska kultura obcowania rodzinnego);
- nierównomierny podział obowiązków w rodzinie (gdy kobieta jest w niewolniczym położeniu wypełnia wszystkie obowiązki w domu i pracuje poza domem);
- konflikty bytowe i zdrady;
- wczesne i wymuszone małżeństwa;
- porzucone dzieci.

Najczęściej wymieniano następujące problemy:

- 1) finansowo-ekonomiczny – 77,7% badanych (23% wśród innych typów problemów);
- 2) porozumienie pokoleń – 52,6% badanych (15,6% wśród innych typów);
- 3) pijaństwo i alkoholizm – 46,5% (13,8% odpowiednio);
- 4) mieszkaniowy – 27% (8%);
- 5) konflikty bytowe i zdrada – 23,2% (6,9%);
- 6) przemoc i nieposzanowanie w rodzinie – 21,3% (6,3%);
- 7) rozwody – 19% (5,6%);
- 8) bezrobocie i zatrudnienie – 18,5% (5,5%);
- 9) brak czasu – 10,4% (3,1%);
- 10) rodziny niepełne – 6,16% (1,8%) .

Zgodnie z wynikami ustawienia według wielkości (od 1 do 19 punktów), aktualności i ważności tych problemów dla współczesnego rodzinnego społeczeństwa, została określona następująca kolejność:

- 1) problem ekonomiczny – średnia punktów dla wszystkich badanych razem (studenci od 1 do 5 roku nauczania) - 3,1;
- 2) problem mieszkaniowy – 5,1;
- 3) problem bezrobocia i zatrudnienia oraz problem pijaństwa i alkoholizmu – po 5,9;
- 4) problem zdrowia – 7,4;
- 5) rozwody – 8,5;
- 6) narkomania – 9,0;
- 7) przemoc i nieposzanowanie w rodzinie – 10,2;

- 8) rodziny niepełne – 10,3;
- 9) brak bezpieczeństwa społecznego – 10,7;
- 10) jakość służby zdrowia – 11,1;
- 11) problem wczesnych i wymuszonych małżeństw oraz problem porzuconych dzieci – po 11,2;
- 12) konflikty bytowe i zdrady – 11,4;
- 13) kryzys duchowy i utrata tradycji – 11,8;
- 14) porozumienie pokoleń – 12,9;
- 15) nierównomierny podział obowiązków w rodzinie – 14,5;
- 16) brak czasu – 14,6;
- 17) rodzina z jednym dzieckiem – 14,7.

Analizując wypowiedzi badanych można zauważyć, że jednym z najbardziej aktualnych, bolesnych dla młodzieży jest problem porozumienia pokoleń. Świadczą o tym zarówno częstotliwość jego występowania, miejsce wśród innych wskazanych problemów, jak i uściślenia i uwagi emocjonalne w wypowiedziach badanych. Analiza bardziej szczegółowa wskazuje, że większość studentów dostrzega problem nieporozumienia między rodzicami a dziećmi, przy czym znacząca liczba osób dodaje do tego, że nieporozumienie to jest spowodowane problemem ekonomicznym (rodzice są zmuszeni większość czasu spędzać poza domem w celu zdobycia środków na przeżycie i w tej sytuacji mało uwagi poświęcają oni swoim dzieciom. Szczególnie dotyczy to ojców, którzy zazwyczaj nie biorą udziału w wychowaniu dzieci i nawet często nie przejawiają zainteresowania życiem dziecka). Nieznaczna liczba badanych wskazuje na istnienie problemu nadopiekuńczości (częściej ze strony matki), gdy dziecko nie jest samodzielne ani ekonomicznie, ani psychologicznie (jedna z dziewczyn stwierdziła, że matka przymusza ją do jedzenia wtedy, gdy ona tego nie chce, z czego powstają konflikty i nieporozumienia).

Duża liczba badanych wskazuje także, że najważniejszym problemem dla każdej współczesnej rodziny jest problem ekonomiczny. Zgodnie z wypowiedziami studentów, brak pieniędzy na zaspokojenie podstawowych potrzeb wywołuje inne problemy – kryzys duchowy (człowiek nie ma sił i czasu, aby rozwijać się duchowo, aby poświęcać uwagę swoim dzieciom, bliskim, aby odpoczywać, a to z kolei powoduje zanik kultury obcowania w rodzinie, konflikty i rozwody, jest też przyczyną pojawiania się problemu niepełnych rodzin, porzuconych dzieci i tak dalej). Z drugiej strony, problem ekonomiczny powoduje pogorszenie stanu zdrowia i wzrost dewiacji społecznych. Mężczyzna (mąż, ojciec), który traci swą rolę obrońcy rodziny, który nie ma możliwości zarobienia pieniędzy dla jej utrzymania, też przeżywa kryzys: ciągłe uwagi, pretensje i konflikty w domu są powodem szukania przez niego samopotwierdzenia poprzez poszukiwanie czegoś innego – stąd powstają nowe problemy, tj. alkoholizm, zdrady i rozwody, samobójstwa i akty przemocy.

Wyniki analizy opinii młodzieży studenckiej na temat problemów współczesnej rodziny prowadzą do wniosku, że poważne trudności naszego życia, społeczno-ekonomiczne i duchowo-moralne są istotnymi przyczynami destabilizującymi tradycyjne stosunki rodzinne i doprowadzającymi do tego, że „dzisiaj w Białorusi z 1000 zawartych związków małżeńskich rozpada się 817. Coraz częściej państwo musi brać na siebie realizację socjalnej funkcji rodziny – utrzymanie i wychowanie dzieci. Ostro staje problem zachowania nie tylko genotypu nacji, ale i jej liczebności. Jeśli

dysproporcja istniejąca między urodzinami i śmiertelnością będzie utrzymywać się, to do roku 2035 u nas pozostanie 6 milionów, do roku 2123 – 50 tysięcy ludzi”¹⁷¹. Podobną tendencję można też zaobserwować i w innych krajach postradzieckich, na przykład w Rosji. Dyrektor Departamentu Rodziny, Kobiet i Dzieci Ministerstwa Ochrony Społecznej Populacji Federacji Rosyjskiej, A. F. Bezlepkina podkreśliła pojawianie się następujących problemów:

- powiększenie się liczebności słabo zabezpieczonych warstw populacji;
- powiększenie się społecznej i geograficznej mobilności;
- migracja, w tym poza granice państwa;
- pogorszenie stanu zdrowia populacji i sytuacji demograficznej;
- zmiany fundamentalne w tradycyjnych rodzinnych rolach;
- powiększenie liczby rodzin niepełnych;
- powiększenie wskaźnika konsumpcyjności;
- przemoc w rodzinie i sieroctwo społeczne;
- zburzenie systemów infrastruktury dzieciństwa;
- wzrost wskaźnika śmiertelności z przyczyn nienaturalnych (zaostrenie napięcia społecznego, pogorszenie jakości odżywiania, czynniki ekologiczne i technogeniczne i in.).

Sfera osobistych dochodów jest bardzo daleka od standardów gwarantujących mniej więcej godne życie ludzi.

Stan społeczeństwa zależy od trwałości rodziny i odwrotnie. W warunkach niestabilności i kryzysu systemowego społeczeństwo musi być szczególnie zainteresowane w zdrową fizycznie, duchowo i moralnie rodziną. Dlatego bardzo ważna jest praca wszystkich państwowych i niepaństwowych podstruktur, organizacji społecznych i różnych służb socjalnych, skierowana na umocnienie i okazanie pomocy rodzinie w polepszeniu ekonomicznych, mieszkaniowych i bytowych warunków, w celu zapewnienia niezbędnego poziomu życia rodziny i realizacji jej funkcji. A to wymaga od pedagogiki społecznej nowych podejść i rozwiązań, w tej liczbie skierowanych też na przygotowanie dzieci do życia rodzinnego, propagowanie wartości rodzinnych i podwyższenie statusu rodziny.

„Dzisiaj brakuje ukierunkowanej, naukowo uzasadnionej pracy wychowawczej w rodzinie, szkole i innych instytucjach przygotowujących młode pokolenia do życia rodzinnego. W związku z tym młodzi ludzie, zawierający związek małżeński nie posiadają niezbędnej wiedzy socjologicznej, psychologicznej oraz pedagogicznej i nie są przygotowani do postrzegania trudności, nieuchronnie występujących w życiu rodzinnym”¹⁷². Młodzi ludzie nie traktują współżycia przedmałżeńskiego (zalecania się) jako ważnego elementu określającego pomyślność czyli niepomyślność związku małżeńskiego. Z tego powodu prawie co drugi myli się przy wyborze partnera, co dalej staje jedną z głównych przyczyn szybkiego i częstego rozpadu rodzin.

Dzisiaj wzory i umiejętności życia rodzinnego dzieci i młodzież otrzymują i nabywają najczęściej w rodzinie. W związku z tym należy podkreślić, że „proces deformacji stosunków międzyosobowych, a szczególnie w rodzinie w dalszym ciągu zwiększa się. Coraz silniej odczuwa się brak przyzwoitości, czujności i dobroci.

---

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Ibidem, s. 66.

Liczba rodzin rozpadających się pod ciężarem problemów ekonomicznych, moralno-psychologicznych, pedagogicznych i seksualnych gwałtownie wzrasta¹⁷³. Rodzina współczesna w rzadkich wypadkach jest przykładem pozytywnego rodzinnego współdziałania i źródłem prawidłowych wzorów roli społecznych „męża”, „żony”, „ojca” i „matki”, podziału i wykonywania obowiązków i funkcji rodzinnych. U dzieci zaburzone jest kształcenie nawyków obcowania międzypłciowego, małżeńskiego, dziecięco-rodzicielskiego, co odbija się na identyfikacji płciowej.

Niestety, do tej pory w naszym społeczeństwie nie prowadzi się należytej pracy w dziedzinie przygotowaniu dzieci, nastolatków i młodzieży do zawarcia związku małżeńskiego. Zauważyć należy, że w tym czasie w wielu krajach problem takiej edukacji do życia rodzinnego stał się jednym z centralnych. Na przykład w Stanach Zjednoczonych przygotowanie do życia rodzinnego jest systematycznie organizowane od roku 1929, w Anglii w roku 1967 przyjęto ustawę o przygotowaniu młodzieży do związku małżeńskiego, a w krajach skandynawskich przygotowanie dzieci prowadzi się od początku nauki szkolnej¹⁷⁴.

W świetle przedstawionych okoliczności i warunków, pedagogika i psychologia społeczna nie mogą ograniczać się do funkcji lustra odzwierciedlającego stan kryzysowy rodziny i jej wartości. Niezbędne jest opracowanie nowych technologii społecznych, które przy wsparciu państwa realnie zwiększyłyby prawdopodobieństwo stabilnego związku małżeńskiego. Zakłada to podjęcie następujących kroków¹⁷⁵:

- opracowanie strukturalno-funkcjonalnego modelu służb państwowych, odpowiadających za społeczno-ekonomiczną i psychologiczno-pedagogiczną strefy życia rodziny;
- stworzenie systemu kompleksowego przygotowania dzieci i młodzieży do przyszłego życia rodzinnego;
- stworzenie wieloprofilowej terytorialnej „służby rodzinie” (centra zdrowia społecznego – pomoc psychologiczna, medyczno-socjalna i prawna rodzinie i dzieciom – schroniska dziecięce, centra leczenia małżonków od alkoholizmu);
- aktywizację badań nad problemami rodziny, okazanie pomocy konsultacyjno-psychologicznej młodzieży związanej z przedślubną diagnostyką ludzi zawierających związek małżeński, opracowanie rekomendacji praktycznych odnośnie wyboru partnera.

Obecnie w kraju powstają i funkcjonują centra terytorialne socjalnej obsługi populacji, centra socjalno-pedagogiczne, służby socjalno-psychologiczne, telefony zaufania, działalność których skierowana jest na pomoc w rozwiązaniu problemów rodziny, dzieci, nastolatków i młodzieży. Jest ich jednak jeszcze zbyt mało. Centra socjalno-pedagogiczne prowadzą pracę w następujących kierunkach¹⁷⁶: organizacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej rodzinom wychowującym dzieci niepełnoletnie; praca z rodzinami „z grupy ryzyka” i profilaktyka wczesnej rodzinnej niepomyślności; praca z rodzinami zastępczymi; praca z dziećmi mającymi zaburzenia

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Zob. ibidem, s. 69.

¹⁷⁵ Zob. ibidem, s. 72.

¹⁷⁶ Prez N. G., *Rabota socjalno-pedagogiczeskogo centra – reszenie problem semi i „gruppy riska”*, „Adukacyja i wychawanne” 2005, nr 5, ss. 20-22.

---

w sferze emocjonalno-wolicjonalnej; działalność oświatowa wśród rodziców; profilaktyka naruszenia prawa i przestępczości wśród nieletnich.

BIBLIOGRAFIA:

Celujko W. M., *Psichologia sovremennoj semi: Kniga dlja pedagogov i roditelej*, Moskva 2004.

Jakszevicz N. W., *Sovremennaja semja: problemy stanovlenia i razvitija*, „Adukacyja i vychawanne” 2005, nr 5, ss. 66-72.

Prez N. G., *Rabota socjalno-pedagogiczeskogo centra – reszenie problem semi i „gruppy riska”*, „Adukacyja i vychawanne” 2005, nr 5, ss. 20-22.